

Курілко А.О., Бреус С.В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Досліджено поняття «інклюзія» та «інклюзивна освіта». Встановлено доцільність інклюзивної освіти. Систематизовано принципи інклюзивної освіти. Досліджено зарубіжний досвід Німеччини та Канади в запровадженні інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. Вивчено досвід українських ВНЗ у запровадженні інклюзивної освіти. Запропоновано напрями підвищення ефективності вищої освіти України у впровадженні інклюзивної освіти.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна освіта, вища освіта, вищий навчальний заклад, ефективність впровадження.*

Постановка проблеми. Включення осіб з особливостями розвитку у вищі навчальні заклади (ВНЗ), процес є загальною світовою тенденцією, характерною для країн з розвинутою економікою, діяльність яких свідчить про те, що більшість осіб, які потребують корекції психофізичного розвитку, може навчатися в ВНЗ за умови ефективного використання моделі інклюзивної освіти. Існує потреба у виробленні нових підходів щодо їх освіти у ВНЗ за місцем проживання, що більшою мірою задовольняли б потреби їхнього розвитку, покращували процеси абілітації та реабілітації, формували адаптовану особистість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом сутність теоретичних понять інклюзивної освіти достатньо повно викладена у працях Д. Гарнера, А. Дайсона, М. Кінг-Сірса, Д. Леско, П. Міттлера, М. Уїлл. Зарубіжний досвід упровадження інклюзивної освіти систематизовано у працях Д. Бішопа, Х. Вулі, М. Дарсі, М. Емітейдж, Р. Зіглера, Д. Камерон, Д. Кларка, Н. Клегга, Б. Крауфа, Д. Попойнта, Д. Річлера, М. Фореста, Д. Фрайзена, Р. Хайкі. Вивченням окресленої проблеми на пострадянському науковому просторі чимало приділяють увагу такі вчені, як : В. Ардзінба, Т. Бут, С. Колосов, А. Колупаєва, І. Ломакова, М. Сварнік, В. Ткачук, О. Ярська-Смірнова та ін.

Не дивлячись на значні здобутки вищезазначених авторів, питання ефективності української вищої освіти в контексті впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах досліджено недостатньо глибоко.

Мета статті полягає у дослідженні ефективності української вищої освіти в контексті впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інклюзія (від лат. inclusion – включення, введення, приєднання) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті; це процес, що передбачає отримання рівних можливостей у навчанні та соціальному житті для всіх дітей, що передбачає створення таких умов, за яких «особливі» людей не відділяються від інших [1, с. 44].

Інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та їхнього права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах навчального закладу [1, с. 44].

Суспільство та держава зобов'язані дати можливість кожній людині, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. Водночас, наше сьогодення - це зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визначення розмаїття кожної людини. Зазначене свідчить про необхідність в сучасних умовах проведення аналізу здобуття вищої освіти людей з

обмеженими можливостями в Україні, враховуючи, що використання їхнього інтелектуального ресурсу сприятиме підвищенню рівня розвитку економіки України.

У кожному суспільстві існують різні категорії громадян, певна частина з яких має проблеми, пов'язані з розвитком та здоров'ям. В Україні кількість людей з особливими потребами зростає з кожним роком (сьогодні в державі проживає понад 165 тисяч таких осіб з особливими потребами у віці до 18 років [2]).

Здебільшого в таких громадян спостерігаються вроджені аномалії, хвороби нервової системи, розлади психіки і поведінки. На сучасному етапі в Україні відкрилися нові перспективи змін у системі спеціальної освіти, що насамперед пов'язані з переосмисленням ставлення до людей з особливими освітніми потребами.

Традиційно поняття інклюзивної освіти обмежувалось визначеннями, які стосувалися в головному реалізації права на надання освіти та соціальну інтеграцію тих, хто навчається з особливостями потребами.

У Відкритому досьє з інклюзивної освіти (за матеріалами ЮНЕСКО) [3] наводиться декілька вагомих аргументів щодо доцільності створення як інклюзивного суспільства взагалі, так й інклюзивної освіти зокрема. Це доцільність:

- в освітньому плані, тобто розроблення методів навчання, що відповідають індивідуальним відмінностям кожної особи і приносять користь усім особам;
- в соціальному плані, тобто створення інклюзивних вищих навчальних закладів, як основи для формування дискримінаційного суспільства;
- в економічному плані, тобто переважання функціонування вищих навчальних закладів, де навчаються всі студенти, ніж створення складної системи різних типів корекційних, спеціальних закладів.

Громадянини з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами.

Варто підкреслити, що в Україні основною категорією людей з особливими освітніми потребами загально прийнято вважати саме особи з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку.

Інклюзивне навчання та виховання може бути запроваджено для таких категорій студентів: з вадами інтелектуального розвитку, з затримкою психічного розвитку, з тяжкими вадами мовлення, з порушеннями зору, з порушеннями слуху, з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, з емоційно-вольовими порушеннями та аутичним спектром.

Сама система інклюзивної освіти включає в себе навчальні заклади середньої, професійної та вищої освіти. Одним з головних напрямів її роботи є створення без бар'єрного середовища в навчанні та професійній підготовці людей з обмеженими можливостями. Це технічне оснащення освітніх закладів, розробка спеціальних навчальних курсів для педагогів та учнів, які спрямовані на розвиток їх взаємодії з людьми з особливими потребами. У таких закладах ведеться робота над спеціальними програмами, які спрямовані на те, щоб полегшити процес адаптації учнів з обмеженими можливостями в загальноосвітніх закладах.

Основними принципами інклюзивної освіти є [1, с. 11]:

- 1) рівний доступ до навчання у ВНЗ та отримання якісної освіти;
- 2) визнання здатності до навчання кожної особи та необхідність створення суспільством відповідних умов для цього;
- 3) навчальні програми, які ґрунтуються на особистістю орієнтованому та індивідуальному підходах, що сприяють розвитку навичок протягом усього життя;
- 4) визнання факту, що інклюзивне навчання передбачає додаткові ресурси, необхідні для забезпечення особливих освітніх потреб;
- 5) використання результатів сучасних досліджень та практики в реалізації інклюзивної моделі навчання.

Завдяки діяльності Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», заснованого у 1999 року

Міжнародним фондом «Відродження» та Міжнародним центром розвитку дитини (Вашингтон, США), ідеї та принципи інклюзивної освіти активно поширювалися та впроваджувалися в Україні [3]. Тренінги для вчителів і вихователів, стажування для педагогів та батьків, розробка та видання методичної літератури, літератури для дітей, проведення круглих столів, лобювання нормативно-законодавчих змін щодо створення умов для інклюзивної освіти спільно з Національною Асамблеєю інвалідів України, а також ініціювання, організація та супровід Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту стали не лише важливими досягненнями діяльності фонду, але й невід'ємною частиною історії впровадження інклюзії в Україні.

Що стосується вищої освіти абітурієнти-інваліди то, під час вступу до навчальних закладів I–IV рівня акредитації мають переважне право на зарахування. Вищі навчальні заклади у країні, що здійснюють навчання за інтегрованою моделлю, – це Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» та Чорноморський державний університет імені Петра Могили м. Миколаєві.

Світова практика доводить, що найбільш прогресивною системою освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я є інтегрована або інклюзивна освіта, яка передбачає включення осіб з інвалідністю в масовий навчальний процес

Досвід Німеччини як розвинутої соціальної держави може слугувати прикладом організації системи навчання осіб з фізичними обмеженнями здоров'я.

Цікавим є той факт, що німецькі фахівці вважають за необхідне професійно супроводжувати абітурієнта в питанні вибору професії та навчального закладу. Це здійснюється в службі зайнятості та в навчальному консультативному бюро ВНЗ. Особливою формою навчання для цієї категорії студентів є заочне навчання. Воно дає змогу опанувати професію за умов недосяжності навчання на очній формі. Місце навчання, час і термін навчання при заочній формі визначають самі студенти. Навчальні матеріали доставляють поштою; індивідуальне обслуговування здійснюється в навчальних центрах або по телефону, електронною поштою, а в особливих випадках - при домашньому відвідуванні. Повний курс заочного навчання з отриманням диплома здійснюється в заочному університеті м. Хаген.

Кожен вищий навчальний заклад має студентський гуртожиток, де враховані потреби людей з фізичними обмеженнями здоров'я. Комп'ютерні класи також мають спеціально обладнані робочі місця з роздільною клавіатурою; збільшеними або зменшеними клавішами, посиленою глибиною натиску тощо. У кожній аудиторії передбачені диктофонні пристрої.

Система освіти в Канаді законодавчо передбачає можливість навчання інвалідів на всіх рівнях: від школи до ВНЗ. Переважає форма інтегрованого навчання, застосовуються спеціальні технічні засоби та індивідуальні програми. Канада є першою країною, яка до своєї конституції включила положення про рівні права інвалідів. Одне із основних питань університетської освіти для в Канаді є освіта для незрячих, полягає, як створити умови, щоби кожна незряча людина мала рівні можливості навчатися в університеті.

Університетська освіта в Канаді платна: хоча навчання й субсидується державою, студенти, попри це, повинні оплачувати приблизно 20% від загальної вартості навчання. Для незрячих студентів передбачені додаткові стипендії.

Незряча людина може скористатися наступними послугами: додаткові нотатки для лекцій від студентів-волонтерів, іспити у спеціально обладнаних кімнатах, альтернативний формат підручників (озвучена обов'язкова література для всіх курсів), безкоштовне репетиторство, послуги помічників (в лабораторії або бібліотеці для проведення досліджень і т.д.), інтеграційні програми для ознайомлення з університетом, обладнання класів спеціальними пристроями (спеціальні сидіння, брайлівські принтери, комп'ютери та ін.), мобільність доступу до всіх приміщень в університеті (універсальний дизайн) і додаткова фінансова допомога.

В кожному університеті є спеціальний офіс, де незряча людина отримує відповідну інформацію про спеціальні послуги.

Вищий навчальний заклад “Україна” і його мережі філій найголовнішою задачею

ставлять перед собою, поступовий перехід від інтегрованої до інклюзивної освіти з усвідомленням того, що запровадження принципів інклюзії у вищу освіту вимагає докорінної перебудови навчального процесу та свідомості всіх його учасників і що результати цієї роботи будуть сприяти не лише розширенню можливостей для навчання та соціалізованості студентів, але й сприятимуть розвитку суспільства в цілому [2].

Для проведення профорієнтаційної роботи, участі у підготовці до вступу абітурієнтів з особливими потребами у вищому навчальному закладі і надання необхідної допомоги в навчанні і побуті студентам з особливими потребами, кожна кафедра формує команду волонтерів, до якої включають найбільш підготовлених студентів, в тому числі і студентів з особливими потребами. Волонтерська діяльність зараховується студенту як проходження виробничої практики і може бути темою курсової (дипломної) роботи.

На початку навчального року на кожній кафедрі вивчають контингент студентів з особливими потребами, які зараховані на перший курс, а також отримують інформацію з Центру інклюзивного навчання про наявні порушення функцій, ступінь їх компенсації та потреби в соціальних послугах в процесі навчання; з'ясовують необхідні напрямки співпраці колективу кафедри і здорових студентів у відповідності з індивідуальними потребами та потенційними можливостями студентів з особливими потребами.

З урахуванням індивідуальних характеристик студентів з особливими потребами колектив кафедри планує комплекс соціально-педагогічних заходів, в тому числі: індивідуальну роботу викладачів з окремими студентами, залучення до співпраці на волонтерських засадах здорових, добре підготовлених студентів до написання конспектів лекцій, сумісного виконання контрольних завдань, підготовки до заліків та іспитів; створюються умови для навчання слабозорих студентів (великі схеми, малюнки, збільшувальні лупи, лупи з підсвітлюванням, лінзи для розгляду карт і малюнків, телевізійні збільшувачі для читання, електронні лупи, використання рельєфно-крапкової азбуки Брайля); за наявності вад слуху від викладача вимагається розбірлива артикуляція, подача матеріалу "обличчя до обличчя", уповільнення темпу проведення лекції. При необхідності використовують послуги сурдоперекладача чи родичів для студентів, які не володіють методикою жестової мови та жестового висловлювання або застосовують в аудиторії мобільні FM-системи. Використання допоміжних засобів навчання забезпечує працівник ресурсного кабінету під керівництвом викладача кафедри здоров'я людини.

Співпраця викладачів з психологом і соціальним педагогом спрямована на створення позитивного психологічного мікроклімату, адекватного соціального мікросередовища в інклюзивній академічній групі, на психічний і соціальний розвиток, корекцію психологічного стану та соціальну інтеграцію студентів, які мають у цьому потребу.

При проведенні контрольних занять, заліків, іспитів студентам з сенсорними порушеннями надається додатковий час для складання іспитів.

На сьогоднішній день інклюзивна освіта в Україні прагне бути кращою, Міністерство освіти і науки затвердили заходи щодо впровадження інклюзивного навчання в навчальних закладах на період до 2015 року. Одне із головних питань є запровадження навчальних дисциплін з інклюзивної освіти та тем з питань інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами у навчальні програми вищих навчальних закладів при викладанні навчальних дисциплін «Педагогіка» та «Психологія» відповідальними є Департаментом вищої освіти Міністерства освіти і науки України [5].

Підготовка до впровадження інклюзивної освіти в Україні вже ведеться на державному рівні, прийнята низка необхідних постанов та змін до законів. Зокрема, жоден з учбових закладів не може бути зданий в експлуатацію, якщо він не обладнаний пандусами та іншим інвентарем для людей з порушеннями рухової системи.

Висновки. Враховуючи вищезазначене можна констатувати, що забезпечення права і комфортних умов на освіту дітей з обмеженими можливостями здоров'я в загальноосвітніх навчальних закладах, одержання освіти та участі в трудовій діяльності громадян, що відносяться до категорії «осіб з обмеженими можливостями здоров'я», є необхідною

характеристикою демократичного цивілізованого суспільства. Розвиток сучасних інформаційних технологій, науково–технічний прогрес і глобальні зміни видів професійної діяльності різко розширили можливості соціальної інтеграції різних категорій дітей з відхиленнями в розвитку, поведінці, обмеженими можливостями здоров'я та особливими освітніми потребами. Люди, раніше приречені бути на утриманні держави, стають повноцінними членами суспільства. Кардинальне вирішення проблем забезпечення нормального розвитку і освіти даної категорії дітей вимагає суттєвих змін державної політики по відношенню до системи спеціальної освіти.

Список використаних джерел:

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Совій Н.З., Найда Ю.М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., – 2-ге видання, стереотипне – К.: ФО-П Парашин І.С., 2010. – 128 С.
2. Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.vmurol.com.ua/>
3. Всеукраїнський фонд "Крок за кроком". Програма "Інклюзивна освіта" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/>
4. Синьов В., Шевцов А. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / В. Синьов, А. Шевцов // Дефектологія. - 2004. - № 2. - С. 6-11.
5. Міністерство освіти і науки України, Наказ «Про затвердження заходів щодо впровадження інклюзивного навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2015 року» №1034 від 23.07.13 року.

Kurilko A.O., Breus S.V. Efficiency of higher education in ukraine in context of the implementation inclusive education in higher education institutions. The concept "inclusion" and "inclusive education". Established feasibility of inclusive education. Systematized the principles of inclusive education. Studied foreign experience of Germany and Canada in implementing inclusive education in higher education. Studied the experience of Ukrainian universities in the implementation of inclusive education. Directions improve the efficiency of higher education in Ukraine in implementing inclusive education.

Keywords: *inclusion, inclusive education, higher education, higher education institutions, the effectiveness of implementation.*